

Монографія, що рецензується, дає відповіді на чимало питань щодо поземельних відносин наприкінці XVIII – в XIX ст. Водночас своєю працею С.Борисевич відкрив перспективи для майбутніх досліджень, котрі пов'язані із залученням документів із Російського державного історичного архіву, а також розширенням хронологічних рамок їх до початку революційної доби.

Н.Р.Темірова (Донецьк)

Князі Масальські: документи і матеріали XVI ст. / Підготовка до друку й авторський текст Андрія Блануци, Дмитра Ващука. – К.: Університетське видавництво «Пульсари», 2007. – 176 с.

Підготовлена А.Блануцею й Д.Ващуком публікація є результатом опрацювання ряду документів XVI ст. з Литовського державного історичного архіву, які, уперше залучені до наукового обігу, розкривають сторінки життя еліти ранньомодерної України.

Публікація документів з фонду Масальських була проведена вибірково за хронологічними ознаками (XVI ст.), а територіально охоплює Кременецький повіт Волині. Усього видано вісім документів. Упорядники підійшли до справи згідно з методологічними напрацюваннями сучасної історичної науки. Здійснено лінгвістичний варіант подачі тексту, який максимально точно передає особливості написання оригінального кириличного тексту, а також адаптований варіант – з розділенням на слова та з урахуванням сучасної пунктуації. Також додається фотокопія кожного документа. Огляд змісту виданих джерел проведено у хронологічному та причинно-наслідковому зв'язку. У результаті створюється зрозуміла картина життя еліти регіону. Відтак здійснена робота є цінною не тільки для науковців, але, як зазначено, для «всіх, хто цікавиться історією України та Центрально-Східної Європи». Пересічний читач, не спокушений тонкощами науково-дослідної роботи та масивом накопиченої спеціалізованої інформації, маючи в руках різні варіанти подачі тексту, супроводжуючий формуляр та історичний коментар може самостійно здійснити власну усвідомлену реконструкцію створення документації XVI ст., а також «буденної» реальності життя князів Масальських та їх сусідів по земельним володінням. Історичний коментар до кожного документа розкриває суть зафіксованої в ньому події. Проводяться аналогії на прикладах із правового життя можновладців, міст Волинського регіону та ВКЛ у цілому. У таких порівняннях упорядники дають можливість читачеві краще зрозуміти мотивацію тих чи інших дій представників князівської родини. Додаткові матеріали доповнюють зміст правового чи процесуального явища, яке відповідало нормам Литовського статуту. Пояснення до кожної особи, згаданої в документах, також розширює інформаційний простір осягнення історичної ситуації. А оскільки у кожному представленому документі зафіксовано конфлікт інтересів, ми також можемо певним чином змодельовувати характер, особистісні риси людей, задіяних у конфлікті.

Із поданих у публікації історичних джерел та коментарів до них читач дізнається про такі поняття, як «зарука», «наїзд», «серебщина», інститут опіки, про судове підпорядкування шляхти, особливості оподаткування у XVI ст.

Упорядники також здійснили огляд розростання роду князів Масальських з кінця XV і протягом XVI ст. Від безпосереднього родоначальника, кн.Юрія Масальського (перша пол. XV ст.) виводяться три родинні лінії за його синами – Василем, Володимиром і Семеном. Розкривається розвиток генеалогічних гілок роду, ілюструються їх позиції у системі пануючого класу Великого князівства Литовського. Простежено процес «осідання» у різних регіонах держави, а також складено реєстр справ Литовської метрики, в яких фігурують представники роду Масальських (усього 80 документів). Із реєстру читач дізнається, як князівський рід зміцнював своє становище службою у великого князя і розширенням земельних володінь. Останнє відбувалося як шляхом купівлі, так і через шлюбні угоди. Також представники роду нерідко ставали кредиторами монарха – чи не класичний хід еліти всіх часів для посилення свого впливу у державі. Відповідно, і вперше опубліковані документи з Литовського архіву виглядають більш доступними для розуміння на широкому полі джерельного висвітлення життя родини Масальських.

Певною вадою роботи є неопрацювання матеріалів ряду опублікованих, цілком доступних до ознайомлення книг Литовської метрики: книги Записів 5 (перша частина)¹,

Судових справ 3², №523 (реєстр війська ВКЛ 1528 р.)³, №561⁴, попис війська ВКЛ 1565 р.⁵ і 1567р.⁶ Із зазначених видань можна отримати інформацію про маєтності Масальських, розширити персональний склад роду особами, які не згадуються у справах, опрацьованих упорядниками. Цінні матеріали дають пописи війська. За кількістю воїнів, які мав виставляти князь, ми можемо оцінити рівень заселеності його володінь (один вершник споряджався з восьми селянських господарств), місце у військовій ієрархії феодального суспільства. Особливо важлива додаткова інформація про кн.Івана Федоровича Масальського, який фігурує у семи з восьми опублікованих документів з Литовського державного історичного архіву. Дізнаємося про володіння, які були як у його безпосередній власності, так і дані дочці по заміжжю. Ревізії волинських замків 1545 р. підтверджують впливове становище цього князя у регіоні. Підтримання у належному стані замкових укріплень Кременця, як зобов'язання із володінь у повіті, підтверджує заможність князя. Зрештою, додаткові дані могли дати відомість про уряд земського судді городенського (згадується 1567 р.).

При нагоді подаємо доповнення до реєстру справ із книг Литовської метрики:

1518.12.29. Решение по жалобе королевского боярина Андрея Чижевича на кн. Петра Тимофеевича Масальского, люди которого, Струнские и Стояницкие, чинят грабежи и насилия в имении жены Чижевича – в Комаях. – Стб.1258–1261;

1565.08.08. (Хорукгов дворная). Князь Масалски 5 коней в пан., в пр., с тар., з древы, а драбы 2 з ручницами. – Стб.256;

1565.07.24. (Повет Троцкий). Хоругов Берестейская. Княжна Василея Масалская Зофия Чаплинская 2 кони. – в зброй один, а други в каф., с тар., с древы. – Стб.301;

1565.07.26. (Хорукгов Довкговская и Перелайская). Грышко Матеевич ставил кон в пан., в пр., з оцепом, а сам служыть князю Масалскому. – Стб.337;

1565.07.26. (Хоругов Мерецкая). Князь Петр Масалски ставил два кони в пан., в пр., з оцепы, а драба одного з оцепом. – Стб.344;

1565. (Земля Волинская). Богдан Масалски конь. – Стб.420;

1528.05.01. (То реєстръ почтов княжецких). Княз Иван Тимофеевич Масалский має ставити 2 кони. – Р.26; Бояре Белицкого повету. Князя Масалского казак має ставити 2 кони. – Р.29; Реєстръ бояр мерецких. По тому ж вся шляхта писана, яко в ынших поветех. Князь Богущъ Масалский 5 коней. – Р.72; Реєстръ бояр василишских. Каждый боярин менован есть на Кольку конех мають служити. Княз Василей Масалский 4 кони. – Р.73; Реєстръ бояр волковыских. Каждый боярин менован есть на колку конех мають служити. Княз Богущъ Масалский 3 кони. – Р.78; Попись земли Волинское. Княз Иванъ Масалский Корецкий 8 коней. – Р.132; То суть бояре замьку Мьстиславского. По тому ж писан, яко и иные бояре шляхта. Князь Алексеи з братом Масалский кон. – Р.142;

1500.04.24. Пожалование князю Василию Михайловичу Масальскому имения в Падвинской волости смоленского повета, которое держал Иван Протасев, умерший без наследников и оставивший лишь жену, живущую в этом имении; со всем принадлежащим, вечно, ему, жене и потомкам, с правом полного распоряжения, но лишь по смерти вдовы Протасева, которую должен в этом имении держать князь Масальский в чести и не обижать и не трогать из имения при ее жизни. – Стб.787–788;

Привилей князю Василю Масалскому на имения в Смоленском повете; 1495.01.20. Запись об отложении великим князем до приезда смоленского наместника, пана Юрия Глебовича разбора дела между князьями Семеном Ивановичем Владимировичем и Тимофеем Масальским о свидетельстве князей Вяземских об имении Большово. – Стб.576–577;

Почты их милости князей и княжат великого князства Литовского. – Стб.467–487;

1567.10.07. Князь Михайло Масалский выслал сына своего князя Юрья и ставил почту з ымений своих – з Данилчыч в повете Горденском, а з Корсакович в повете Менском, а з Буйнич в повете Оршанском ставил коней шесть збройно – панцири, при., тар., др. Он же ставил пры том почте драбей три з руч. – Стб.471;

1567.10.08. Князь Иван Федорович Масальский судья земский городенский, з имений своих Олексич, и з двух дворцов Свислочьских, и у Снарского у повете Городенском, а з волинских имений – з Оношкович, а з Ходак, а з Ёсерны в повете Кременицком коней одиннадцать, а з ыменья панны Федоры Чижовны – з Мошевич и з дворца Кургановского з опеки своеи в повете Новгородском кони два, а от зятя своего Андрея Дыбовского, дворянина короля его милости, з ыменья жоны его а дочки своее з волинских – з

Валева, з Брыкова и з Баймак кони два. Того всего ставил коней пятнадцать збройно панпр., при. Он же ставил драбов осм з ручницами. – Стб.472;

Тые до рот приставами посланы. – Стб.521–522;

1567. До роты пана Слупецкого князь Петр Масалский повинен ставити кони 2 в повете Городенском. – Стб.521;

А тых з листы отправчими до поветов послано. – Стб.522–523;

1567. До повету Городенского князь Михайло Масалский, повинен ставити коня 1 в повете Городенском. – Стб.523;

1567.10.22. (Повет Виленский, хоругов Рудоминская). Ян Андреевич служить жолнерскую в роте князя Масалского, з имения своего с Каменного Лугу выслал слугу Петра Якубовича, кляча, рогати. – Стб.554;

1567.09.23. (Повет Вилкомирский). Князь Юрьи Андреевич Масальский з имений своих – с Теркович, з Налишок, з Повирента в повете Вилкомирском ставил коней 9 збройно, пцр., шишаки, тар., древ. Он же ставил драбов 4 з ручни., у прилбиц. – Стб.603;

1567.10.22. (Повет Браславля Литовского). Хоружий браславский Григорей Мерский ... з опеки имения князя Матфея Масалского з Друи, кони 3. (...) Он же с части князя Матфея Масалского з местечка з Друи повинен был ставити драбов 4, але не ставил. (...) Кнегиня Ивановая Масалская из Залесья в повете Браславском конь 1, пцр., пр., тар., др., она ж ставила з местечка з Друи драби 2 з рогати. – Стб.634.

Відтак, чекаємо від упорядників ретельної підготовки матеріалів для продовження серії видань, присвячених князівським родинам ранньомодерної України.

¹ Книга пятая записей // Русская историческая библиотека (далі – РИБ). – Т.ХХVII. – Санкт-Петербург, 1910. – Стб.509–872.

² Книга третья судебных дел // РИБ. – Т.ХХ. – Санкт-Петербург, 1903. – Стб.945–1338.

³ Ухвала на великом сойме Виленском року 1528 // РИБ. – Т.ХХХIII. – Петроград, 1915. – Стб.1–232; Перапіс воука Вялікага княства Літоўскага 1528 года. Метрыка Вялікага княства Літоўскага. – Кн.523. – Кн. публічных спраў 1 / Падрыхтавалі В.Мяньжынскі і У.Свяжынскі. – Менск, 2000; Lietuvos Metrika. – Кн.№523 (1528): Viešųjų reikalų knyga 1 / Parengė A.Baliulis, A.Dubonis (įvadas ir priedai). – Vilnius, 2004.

⁴ Литовська метрика. – Кн.561: Ревізії українських замків 1545 р. / Підготував В.Кравченко. – К., 2005.

⁵ Реестр попису войска Великого княжества Литовского року 1565 // РИБ. – Т.ХХХIII. – Петроград, 1915. – Стб.237–430.

⁶ Попис войска Великого княжества Литовского лета 1567 // РИБ. – Т.ХХХIII. – Петроград, 1915. – Стб.431–1378.

В.В.Безпалько (Київ)

Захарченко П.

Розвиток права власності на землю в Україні (середина XIX – перша чверть XX ст.): Монографія. – К.: Атака, 2008. – 296 с.

У романі «Факультет ненужных вещей» (Париж, 1978 р.) Юрій Домбровський до таких відніс юридичний. І не безпричинно – радянській політичній системі не потрібні були юристи, виховані на традиції права, адже їхнє місце надовго зайняли війовничі адміністратори. Як наслідок, юристи, правничі наукові школи, а серед них і історики права, надовго припинили свою діяльність. Особливо дається взнаки відсутність історико-правових досліджень щодо потрактування українського XIX ст., яке мало власні правові горизонти. Неувагу до нього можна пояснити як кон'юктурою політичного моменту, так і небажанням вивчати архівну джерельну базу, робота з якою вимагає багато часу і зусиль. Хоча саме у цей період зароджувалися і розвивалися ті процеси, які так брутально були перервані 1917 р. і до яких сьогодні у той чи інший спосіб повертається наше суспільство. Багато з наукових напрямів історичного дослідження, хай і поволі, усе ж витісняють радянську догму одномірної оцінки історичного процесу.

Про те, що «у нашому домі» не все так безнадійно, свідчить і рецензована книжка Петра Захарченка, присвячена формуванню в Україні від середини XIX ст. до першої чверті XX ст. інституту права власності на святу святих – землю. Вона стане незамінною